

Галина Клинова
Рівне

ПРОБЛЕМИ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ДОМБРОВСЬКОГО

Давня історія є провідним напрямом наукової діяльності відомого дослідника Олександра Домбровського. У статті проаналізовано науковий доробок вченого з цієї доби та визначено його концепцію. У своїх працях Олександр Домбровський розглянув проблему розселення слов'ян, етногенезу українського народу, перебування на території України кочових племен і основні елементи їх матеріальної та духовної культури.

Ключові слова: *Олександр Домбровський, давня історія, етногенез, Скіфія.*

It is known that ancient history is Oleksander Dombrovsky's main field of interests. His contribution to this field is analyzed in this article. The main problems he worked on are formulated. His concept of this history period is determined. In his publications Oleksander Dombrovsky has considered the problem of Slavs ethnic genesis. These problems include the question of Slavic origin, the formation of settling territory, the characters of material and spiritual cultures.

Key words: *Oleksandr Dombrovsky, ancient history, ethnic genesis, Scythia.*

Давня історія України є провідним напрямом у науковій творчості відомого історика, дійсного члена Наукового товариства ім. Шевченка, Української Вільної Академії Наук та Українського історичного товариства Олександра Домбровського. Про події цього періоду історії України дізнаємося з археологічних та наративних джерел, етнографічного матеріалу тощо. Водночас дослідження, у яких комплексно були б охоплені різні типи джерел та подана реконструкція на їх основі етнокультурних, соціально-економічних і суспільно-політичних явищ давньої історії, ще досить рідкісні. Археологічні розкопки і певні узагальнення стосовно цієї доби тривають ще й досі. Власне у такому контексті з'явилися праці О. Домбровського з давньої історії України, яких у його творчому доробку найбільше. Справедливим є твердження відомого львівського дослідника О. Купчинського про те, що поштовхом до вивчення давньої історії для О. Домбровського були не тільки актуальність

проблематики – з усіх періодів історії України найдавніша, так звана докиївська доба, найменш опрацьована, а й наявність «звичайної схеми» східноєвропейської історії, поширеної в Радянському Союзі, згідно з якою спадкоємицею Київської Русі була російська держава, а також глибокий патріотизм та почуття обов'язку (такі рідкісні в сучасній українській науці!)¹.

Життєвому і творчому шляху О. Домбровського присвячено декілька статей переважно ювілейного характеру, серед них праці Л. Винара², А. Атаманенко й Г. Клинової³. Історіософію давньої історії України проаналізовано у праці О. Купчинського⁴. Однак, поза увагою дослідників залишився вцілому творчий доробок О. Домбровського з давньої історії. Саме тому, в межах пропонованої статті спробуємо висвітлити основні погляди вченого на ключові проблеми цього періоду та з'ясувати його внесок.

Раніше ніж перейти до аналізу наукового доробку О. Домбровського з давньої історії України, подамо ще декілька застережень щодо періодизації та термінології давньої історії, які зроблено на підставі ознайомлення з низкою узагальнюючих праць, включаючи навчальні посібники, що опубліковані в умовах незалежності. В радянській історіографії домінуючою була формаційна періодизація історичного розвитку. Нині, у своїх працях історики виокремлюють передісторичну та історичну епохи. В сучасній історіографії немає чітко встановленої назви цієї доби та її хронологічних меж. Зокрема, в узагальнюючих працях передісторія або праісторія охоплює період від найдавніших часів до утворення Київської Русі⁵. К. Бунятян, один з авторів першого тому п'ятнадцятитомної серії «Україна крізь віки», передісторією традиційно вважає період до появи людини, коли розпочалася власне історична доба⁶. Автори ще одного видання НАН України – навчального посібника з історії України, період до утворення Київської Русі, – означили як «стародавню добу»⁷. У межах давньої (стародавньої) історії України виділяється дописемна історія (К. Бунятян) або первісна доба чи первісне суспільство (Д. Телегін), які охоплюють період до I тис. до н.е. Окремо розглядаються скіфо-сарматський час і антична доба⁸. В діаспорній історіографії передісторичний або праісторичний період означено «ранньою добою». Цей термін є усталений, він зустрічається у працях відомого археолога Я. Пастернака⁹, істориків М. Чубатого¹⁰, О. Домбровського¹¹ та ін.

Всі наукові праці вченого написано на зарубіжжі, тому працювати з неопублікованими джерелами він не мав можливості, але доско-

нале знання грецької, латинської та німецької мов дозволило йому використати велику кількість описових, переважно античних, джерел для висвітлення дискусійних питань із давньої історії України. Про своє зацікавлення саме цим періодом О. Домбровський писав: «Територія України викликає особливе зацікавлення до студій над пра- й ранньоісторичним минулим, перш за все, в етногенетичному аспекті, тому що даний терен із своєю специфікою схрещування культур, а даліше зі своїми антропогеографічними, соціально-економічними, культурними й геополітичними факторами являє собою класичний зразок прадавніх коренів автохтонізму...»¹².

Методологія досліджень О. Домбровського ґрунтується на позитивізмі. Для визначення основних «складових частин» історичного процесу він опрацював найдавніші писемні джерела. Учений докладно проаналізував твори грецьких істориків – Геродота, Фукидіда, Страбона, Полібія, порівняв їх зміст та інтерпретацію подій. Для об'єктивної оцінки праць і визначення стану розвитку грецької історіографії О. Домбровський звернувся до грецьких логографів.

У своїх студіях із вищевказаної проблематики вчений дотримувався історичної схеми М. Грушевського – тобто розділяв думку про безперервність і нерозривність українського історичного процесу від давньої доби до нового періоду історії України, який охоплював державні й недержавні етапи. Відстоюючи її, О. Домбровський присвятив цілу низку досліджень питанням походження Київської Русі, спростовуючи концепції «спільної колиски трьох братів – слов'янських народів», де домінуючим був «старший брат» – російський народ. Основою праць О. Домбровського є народ і територія (для пізніших часів – держава). Вони сприймаються дослідником як повноцінний об'єкт дослідження в контексті загальносвітових історичних процесів.

Значне місце в доробку О. Домбровського займають дослідження відмінностей між цивілізаціями Сходу та Заходу, Півдня та Півночі. Цим проблемам присвячена праця «Антиподи ранньоісторичних процесів Євразії»¹³, у якій вчений спробував з'ясувати особливості розвитку вищезазначених цивілізацій та причини конфліктів між ними. Генеза антиподів ранньоісторичних процесів, на думку О. Домбровського, досить прозора, вона проходить від історичної диференціації суспільств до їх уніфікації. Чим більше кристалізувалися відмінні між собою цивілізації світів, тим більше виринали на горизонті... антиподи різних цивілізацій та зростав

перманентний феномен духовних, а вслід за тим і життєво реальних, історично-політичних конфліктів¹⁴. Вчений визначив відмінні риси між цивілізаціями Сходу та Заходу, Півдня та Півночі. На його думку цивілізації Сходу та Заходу відрізняються за расовими, світоглядно-культурними й побутово-традиційними чинниками, а цивілізацій південної і північної частин – за антропогеографічними, кліматичними й геополітичними ознаками¹⁵.

Велику увагу О. Домбровський приділив розв'язанню проблеми слов'янського етногенезу. Вчений досліджував проблему територіальної прабатьківщини слов'ян. Вивчаючи це питання, О. Домбровський розглянув та порівняв різні версії тлумачень та інтерпретацій цього явища в українській історіографії (праці археолога Я. Пастернака, істориків М. Грушевського та В. Щербаківського). У своїх працях О. Домбровський підтримав Дніпро-Одеську теорію походження слов'ян¹⁶.

В науці існують дві теорії щодо природи етногенезу. Перша теорія – міграційна. Її прихильники, в тому числі й Олександр Домбровський, розглядають еволюцію давніх культур як наслідок географічних переміщень етносів, де кожний наступний фізично витісняв попередній. Інша, автохтонна теорія, трактує еволюцію матеріальних культур (а отже, і етногенез) як наслідок культурної переорієнтації автохтонного населення: кожна нова культурна ситуація розцінюється як зміна напрямів тяжіння, які, підштовхуючись міграційними хвилями, накладалися на внутрішній еволюційний нурт¹⁷.

Провідною темою у творчості О. Домбровського є етногенез українського народу. Розв'язання питання етногенезу дає змогу з'ясувати ареал зародження етносу, джерела його культури, мови, особливості свідомості, тобто саме ті глибинні чинники, без яких неможливо уявити рух народу в просторі та часі. В концепції антиподних зіставлень О. Домбровського закладено певне обґрунтування умов розвитку давньої України як порівняно стабільної у природно-географічному плані території у Східній Європі. Це, як зауважив дослідник, відіграло важливу роль в етногенетичному процесі русько-української спільноти¹⁸.

Етногенез українського народу О. Домбровський виводив з доби енеоліту, зокрема від трипільської культури¹⁹. На відміну від О. Домбровського, Я. Пастернак виводив корені українців з епохи палеоліту²⁰. М. Чубатий не погодився з думками Я. Пастернака та О. Домбровського і зауважив, що такі гіпотези мають право на існу-

вання, але їх зміст втрачається в історичній безодні віків²¹.

Нині, в науці дискусійним залишається протоетнічна ідентифікація трипільських племен. Дослідники початку ХХ ст., зокрема В. Хвойка вважав ці племена протослов'янами-арійцями тобто автохтонами²². Відомий історик Н. Яковенко зазначила, що саме його концепція склала підґрунтя для поширення «трипільського міфу». Вона відкинула припущення, що трипільська доба – це безпосередні витоки України, а мова трипільців – це праматір індоєвропейських мов. Н. Яковенко пояснила популярність такої теорії через те, що в радянській історіографії принижувалось минуле українського народу. Тепер більшість вчених схиляється до ідентифікації трипільців із середземноморською расою²³.

Розглядаючи проблему ареалу проживання трипільців, О. Домбровський зазначав, що вони розселилися на території Київщини та поблизу Карпат, а їх нащадки – біля Північного Причорномор'я²⁴. Цікавила О. Домбровського й матеріальна та духовна культура трипільців. На його думку, місцеве населення українських земель контактувало з жителями Північного Причорномор'я і з рештою племен українських територій, внаслідок чого, «витворився симбіоз місцевої хліборобської культури з культурою грецьких колоній»²⁵.

Значним внеском у розв'язання проблеми етногенезу українців є стаття О. Домбровського «До питання антропогеографії й геополітики території України в античній добі», у якій підкреслено специфічність території України, на якій з одного боку відбувалось схрещування культур, а з іншого вона «являла собою класичний зразок правікових коренів автохтонізму й тим самим архаїчних зв'язків протоетногенетичного процесу»²⁶. Відповідно до власного розуміння генези українського історичного процесу, О. Домбровський подав орієнтовну схему періодизації давньої історії України, яка вплетена в контекст європейського історичного розвитку і охоплює такі періоди:

1. Кіммерійська доба.
2. Доба Геродотової «Скіфії».
3. Взаємодія грецької культури з культурою скіфо-сарматських племен.
4. Переселення народів та його наслідки.
5. Антський період²⁷.

У поданій О. Домбровським схемі періодизації давньої історії України велика увага приділяється етнопереселенським рухам на території Євразії, формуванню культури в результаті взаємодії

різних чинників («релятивний культурний синкретизм елліно-автохтонних, праукраїнських та пізньоіранських, скіфо-сарматських елементів»).

Серед проблем історії раннього залізного віку, О. Домбровський вивчав проблему кіммерійців. Він, як і В. Щербаківський та Ф. Мищенко вважав, що це були кочові племена – фракійці, які прийшли на українські території зі Сходу й накиннули місцевим жителям свою назву²⁸. На сучасному етапі вчені узагальнили археологічні дослідження останніх десятиліть і визнали хибними ряд гіпотез, наприклад, що кіммерійці були фракійцями або, що вони не були окремим етносом, а частиною скіфської іраномовної спільноти. Остання характеризувалася культурною близькістю обох народів, що ускладнювало виділення й ідентифікацію власне кіммерійських археологічних джерел. Львівська дослідниця О. Щодра зазначила, що розкопки українського археолога О. Треножкіна дали змогу виокремити кіммерійські пам'ятки (культура Чорногівсько-Новочеркаського типу). Він довів їх генетичний зв'язок із попередньою Зрубною культурою іраномовної спільноти, предки якої у першій половині II тис. до н.е. розселилися в Нижньому Поволжі²⁹.

Важливе місце у науковій творчості О. Домбровського посідало дослідження Скіфії та однойменного твору Геродота. Саме кочівникам скіфам та їх державному утворенню Скіфії, присвячено найбільшу кількість праць³⁰. Ще під час Другої світової війни О. Домбровський зробив власний переклад твору українською мовою, (нещодавно опублікований переклад четвертої книги³¹), а також підготував вибірку античних джерел до історії України. Вчений дотримувався правопису Г. Голоскевича і називав скіфів – скитами, а їхнє державне утворення – Скитією. Історик намагався реконструювати прадавнє історико-географічне розташування Скіфії на території України, виявити відповідність між назвами за Геродотом і реальними даними. До появи на карті світу Скіфії, її географічна територія позначалася напіввміфічною назвою «Гіперборейська країна». Вчений вважав, що територія держави Скіфії переважно збігалася з етнографічними українськими землями. Вивчаючи географію Скіфії, О. Домбровський зазначив, що Геродот, хоча і користувався різними джерелами, не знав добре географії цієї країни³².

О. Домбровський також з'ясував походження назви «Скіфія». Вона, на його думку, була нав'язана місцевому праукраїнському населенню однойменними кочовими племенами, які прийшли на територію України зі Сходу³³. В історіографії існували різні оцінки

ролі скіфів. Наприклад, російський вчений А. Смірнов у своїй праці «Скіфи» надто ідеалізував їх, бо вважав, що в історії цивілізації після греків та римлян, чергове місце, займали скіфи³⁴. Відомий історик В. Щербаківський характеризував їх як останніх дикунів³⁵.

Цікавився О. Домбровський й господарством скіфів, яких Геродот у своїй «Історії» поділяв на орачів і хліборобів. Порівнявши дані Геродота та інших античних авторів, він встановив, що скіфи-орачі й скіфи-хлібороби не могли бути скіфами, по-суті, вони мали б належати до автохтонного хліборобського населення – тобто були праслов'янського походження³⁶.

Великий інтерес у вченого викликала культура, зокрема, обрядовість (військова, поховальна) та релігія скіфів. О. Домбровський уважно вивчав повідомлення Геродота про культ готського божества, бо він поширювався у близькому сусідстві з українськими землями і мав вплив на вірування місцевого населення України. У цьому віруванні виразно виступає ідея потойбічного життя, яка характерна для християнства і в наш час. Привернуло увагу дослідника так зване «скіфське мистецтво». На думку О. Домбровського, на початковому етапі його розвитку важливу роль відіграли грецькі майстри, а також населення Північного Причорномор'я, в яких культура була на вищому рівні, ніж у скіфів³⁷. Зрозуміло, що скіфи пізніше стали самі розвивати свою культуру (звичаї, традиції) і перейшли на осілий спосіб життя.

У сучасній науці намітилися нові підходи до висвітлення історії Скіфської державності. Це торкається насамперед питання локалізації скіфського царства або «країни Ішкуза» під час скіфських походів у Передню Азію. Утверджується гіпотеза, яку послідовно обговорювали українські вчені, зокрема О. Тереножкін, В. Мурзін, В. Іллінська, про те, що у VII – VI ст. до н.е. основне ядро скіфських племен та їх політичне об'єднання перебувало у степах Прикубання і Північного Кавказу. Північно-причорноморські степи скіфи заселили з кінця VI ст. і були тут до III ст. до н.е. Тут у V – IV ст. до н.е. існувало державне утворення Велика Скіфія³⁸. Ще один важливий висновок стосується розвитку скіфської державності. Він, як вважав В. Мурзін, мав нерівномірний, уривчастий характер. Етапи посилення централізації, наприклад, у VII – на початку VI ст. до н.е., у V – IV ст. до н.е. були зумовлені зовнішньополітичними потребами і змінювалися етапами її послаблення. Організація влади у кочових скіфів мала форму вождівства, що є характерною для перехідного періоду до ранньополітичних утворень³⁹.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку історичної науки переглянуто попередні твердження про безперервний розвиток скіфської держави, спростовано твердження, що скіфи не створили власної держави. Отже, думки О. Домбровського про наявність у скіфів держави та елементів державності збігаються з сучасними досягненнями науки.

Значну увагу О. Домбровський приділив проблемі сарматів та їх державному утворенню – Сарматії. Дослідник назвав ці племена подвійною назвою «савромати – сармати», при цьому зазначивши, що обидві назви належать до однієї іраномовної етнічної групи – савромати – із старшої доби, сармати – в римських джерелах, хоча були спроби в науці відрізнити савроматів від сарматів⁴⁰. Торкнувся вчений господарства, занять й відносин сарматів із сусідніми племенами. З цього приводу він зазначав, що займалися вони скотарством та полюванням і в розшуках нових територій для випасу худоби з III ст. до н. е. почали витіснити скіфів із Подніпров'я, але відносини між ними були приязними. Про це свідчить той факт, що наприкінці II ст. сарматські племена допомагали скіфам у боротьбі проти армії Мітридатового полководця Діофанта. Однак характер відносин часто змінювався: сармати то нападають на міста-колонії Північного Причорномор'я, то знову підтримують з ними союзні й торговельні відносини⁴¹.

Відносно території Сарматії, то вона, як стверджував О. Домбровський, була поняттям насамперед географічним і деякою мірою політичним, хоча значно менше, ніж Скіфія. З появою сарматів на землях України і назви «Сарматія» топоетнонім «Скіфія» вживався ще багато століть, але означав уже не політичне, а територіальне поняття⁴². Пізніше, включно до пізнього середньовіччя, таке ж сталося з назвою Сарматія.

В науці існують версії, що з приходом сарматів на території України мали відбутися зміни політичного характеру, а особливо в демографічно-етнографічному аспекті. На основі таких припущень виник термін «сарматизація» у тому розумінні, що сармати мали докорінно змінити демографічно-етнографічні відносини на новопідкорених територіях. М. Грушевський заперечував таке явище як «сарматизація», тому що ця гіпотеза не має аргументів, які б доводили її достовірність⁴³. Слідом за М. Грушевським, О. Домбровський вказав, що сарматська доба не змінила етнічного складу населення на території України і так звану «сарматизацію» слід розуміти в політичному аспекті тому, що ці племена заволоділи територією Укра-

їни й населення цих земель отримало назву «сармати». Дослідник вважав за помилкове твердження про те, що сармати мали докорінно змінити демографічно-етнографічні відносини на новопідкорених територіях, бо в інтереси новоприбулих кочовиків не входило щось змінювати, навпаки, вони поступово переймалися культурою місцевого населення⁴⁴.

Не менш вагому роль у науковому доробку О. Домбровського відведено проблемі антів (антському союзу племен). Це питання дослідник порушив у наступних працях: «Проблема антів на сучасному етапі ранньоісторичних дослідів»⁴⁵, «Проблема антів у Грушевського»⁴⁶, дискусійній статті «Невдала гіпотеза про походження антів»⁴⁷ та ін. Антську проблему, на думку вченого, потрібно розглядати в контексті пра- і ранньоісторичного процесу на території України, «бо інакше затрачаємо історичну перспективу (пізнання) ...головних історичних факторів – часу, простору та діючої у них людини, як індивідуального, так і колективного масштабу, а разом з тим і можливість розглянути і належно оцінити даний ранньоісторичний феномен...»⁴⁸. О. Домбровський вкотре підкреслює автохтонність українського народу і його генетичний зв'язок із ранніми епохами. При дослідженні питання антів, вважав О. Домбровський, потрібно враховувати інформацію з різних джерел. Помилка багатьох дослідників історії антів, на його думку, полягає в тому, що «вони розглядають окремо із цілого контексту ранньоісторичного процесу Південно-Східної Європи антську проблему, стараючись вияснити її саму в собі, без глибшого каузально-прагматичного підходу серед тодішніх геополітичних обставин»⁴⁹. Лише послідовно застосована методологія, яка враховує «цілий зібраний з поодиноких ділянок історичних наук матеріал на тлі аналогій і виявів диференціації у глибинах ранньоісторичного процесу Східної Європи, особливо при тодішніх умовах доби великого переселення народів, а даліше з позицій тодішнього політичного світу – Візантійської імперії та її політики у відношенні до сусідніх з нею народів і племен – при узагальненні того можна підійти до повнішого в'яснення антської проблематики»⁵⁰.

Вивчаючи історію антів, О. Домбровський звернув увагу на три важливі аспекти: їх етнічну приналежність, територіальні й хронологічні межі існування, організацію й політику міжплеменно-державного союзу⁵¹. Дослідник в об'єднанні антів вбачав протодержаву, яка заклала підґрунтя для виникнення державного утворення – Київська Русь, тому що племена антів вже були об'єднані у шість військо-

во-політичних союзів федеративного характеру, на чолі з правителем. Наголошуючи на особливій ролі антських племен у формуванні ядра Київської Русі, О. Домбровський порушив питання території їх проживання. Вчений локалізував її на південному заході – до Дністра й гирла Дунаю, сході – до областей Дону, півдні – до чорноморського побережжя між Дніпром і Дунаєм... Межа розселення антів на півночі не відома, і відповідно дослідник припускав, що до складу антського союзу входив древній Київ на автономних правах зі своїм королем. Це дало йому підстави стверджувати, що землі Середнього Подніпров'я, Побужжя, Подністров'я і Прикарпаття були ареалом проживання антів, на яких пізніше виникло державне утворення – Київська Русь⁵². Подібної думки притримувався відомий український історик М. Брайчевський, який зазначив, що на місці давнього антського союзу згодом виникли нові політично-державні утворення Куявія, Славія, Артанія, які пізніше, у XI ст. об'єдналися в повновартісну державну організацію – Київську Русь⁵³.

Студуючи історію антів, О. Домбровський розглянув та порівняв різні версії тлумачень та інтерпретацій цього явища в українській історіографії (праці М. Грушевського, М. Брайчевського та Я. Пастернака) та російській і радянській історіографії (праці Б. Грекова, П. Третьякова, М. Тихомирова, Б. Рібакова). М. Грушевський визнавав антів предками українського народу і розглядав їх в етнічному й політичному аспектах. Однак він відкинув думку про те, що міжплемінно-політичний союз антів – це прототип державної організації. З цього приводу М. Грушевський зауважив, що не потрібно брати до уваги цю версію, бо антська держава займала надто велику площу «від Дністра до Кавказу і не існувало централізованої влади»⁵⁴. Відомий український історик М. Брайчевський також убачав в антському союзі своєрідний прототип Київської держави, в послідовному продовженні автохтонності населення України. Він ідентифікував носіїв черняхівської культури з антами й склавинами на підставі збігу хронологічних даних та територіального розміщення⁵⁵.

Особливий інтерес в О. Домбровського викликала чисельність населення антського союзу та його вплив на сусідні території. З цього приводу він констатував, що вона постійно збільшувалася і внаслідок цього анти активно переміщувалися по території України, зокрема на південь, в наддунайські землі й Причорномор'я, на схід – в область Дніпровського Лівобережжя. Саме це, на думку вченого, змусило візантійців звернути особливу увагу на цей народ⁵⁶. Нині

серед істориків та археологів немає єдиної точки зору про етнічну приналежність антів, тому що потенційні можливості археологічної науки ще не вичерпались і щоразу з'являються нові речові докази. В 70-80-х роках археологами було відкрито низку пам'яток, які засвідчили, що анти є носіями пеньківської культури. Зокрема, цю позицію відстоювали Д. Козак та Б. Рибаків⁵⁷.

О. Домбровський належить до прихильників державницького напрямку в історіографії. Свою концепцію він назвав новим варіантом неоантинорманізму – автохтонно-антського походження Київської Русі⁵⁸. У своїй творчості вчений дотримувався та доповнював схему історії Східної Європи М. Грушевського. Відповідно О. Домбровський запропонував свій варіант схеми давньої історії України, яка в певних аспектах різниться від схеми М. Грушевського. Останній вважав, що український історичний процес починається з антів і з цього часу є безперервний, хоча й охоплював державні й недержавні періоди. У своїй схемі нерозривність українського історичного процесу О. Домбровський виводив від енеоліту, а саме від трипільської культури, населення якої займалось землеробством і вело осілий спосіб життя. Він бачив у трипільцях предків нашого народу. Однак постійні набіги кочовиків зі сходу змінювали назви корінних жителів, тому спочатку в історії вони виступають під назвою кіммерійців, скіфів, а пізніше сарматів⁵⁹. Найважливішу роль в історичному процесі вчений відводить антам, які, на його думку, створили державний союз із централізованою владою. Слідом за М. Грушевським, О. Домбровський підкреслював, що історично-легітимним продовженням Київської Русі є Галицько-Волинська держава, а Володимиро-Суздальське князівство було лише провінцією Київської Русі та запозичило в неї культуру, форми політичної організації. Через це і решту чинників у період феодальної роздробленості стало незалежною державою. Історик підтримував тезу М. Грушевського про віднесення початку російської історії до XII століття⁶⁰.

Таким чином, О. Домбровський у своїх працях порушував актуальні проблеми давньої історії, зокрема питання походження і розселення слов'ян, етногенезу українського народу, перебування на українських землях кочових племен, ролі антського союзу у формування Київської Русі тощо. З'ясовуючи ці проблеми, вчений дотримувався та розвивав українську схему історичного процесу М. Грушевського і в такий спосіб розвивав державницьку концепцію. Заслугою О. Домбровського є те, що проблеми давньої історії України учений розглянув у загальнослов'янському і європейському істо-

Джерела та література:

¹ Купчинський О. З історіософії ранньої історії України О. Домбровського / О. Купчинський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 11.

² Винар Л., Атаманенко А. До 90-ліття від дня народження Олександра Домбровського / Л. Винар, А. Атаманенко // Вісті УВАН / Під ред. О. Домбровського. – Нью-Йорк, 2004. — Ч. 3. – С. 155-161; Винар Л. О. Домбровський: Із нагоди 40-ліття наукової праці / Л. Винар // УІ. – 1977. – Ч. 3-4. – С. 60-67; Винар Л. Життєвий і творчий шлях О. Домбровського / Л. Винар // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 5-10.

³ Атаманенко А. Д-р Олександр Домбровський: (До 90-річчя від дня народження) / А. Атаманенко, Г. Клинова // Український історик (далі – УІ). – 2004 – 2005. – Ч. 3-4 / 1. – С. 240-252; Атаманенко А. Життєвий шлях і наукова діяльність Олександра Домбровського / А. Атаманенко, Г. Клинова // Олександр Домбровський. Спомини. Ред. А. Атаманенко. Упор. Галина Клинова. – Нью-Йорк; Львів; Острог, 2009. – С. 8-27.

⁴ Купчинський О. Вказ. праця.

⁵ Петровський В.В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / Петровський В.В., Радченко Л.О., Семененко В.І. – Вид. 2-ге, випр. та доп. – Х.: «Школа», 2008. – 608 с.; Яковенко Н. Нарис історії України: З найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – К., 1997. – 310 с.

⁶ Бунятян К.П. На світанку історії. Україна крізь віки / Бунятян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. – К., 1998. – Т. 1. – 385 с.

⁷ Історія України / [Верстюк В.Ф., Гарань О.В., Гурій О.У., Даниленко В.М. та ін.]; під заг. ред. В.А. Смолія. – К., 1997. – 387 с.

⁸ Толочко П.П. Давня історія України / Толочко П.П., Козак Д.Н., Крижацький С.Д. – У 2 кн. – К., 1994. – Кн. 1. – 236 с.

⁹ Пастернак Я. Важливі проблеми етногенези українського народу в світлі археологічних досліджень / Я. Пастернак. – Нью-Йорк, 1971. – 28 с.

¹⁰ Chubaty N. The Ukrainian and Russian Conception of the History of Eastern Europe / N. Chubaty // Proceedings, Historical-Philosophical Section, Shevchenko Scientific Society. – New-York; Paris, 1951. – Vol. 1. – P. 1-16.

¹¹ Домбровський О. Рання історія Руси-України на сучасному етапі дослідів // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 227-263.

¹² Там само. – С. 230.

¹³ Домбровський О. Антиподи ранньоісторичних процесів Євразії / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 61-101.

¹⁴ Там само. – С. 63.

¹⁵ Там само. – С. 79.

¹⁶ Домбровський О. Ранньоісторичні передумови постання Київської Русі / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України / О. Домбровський. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 123.

¹⁷ Яковенко Н. Нарис історії України: З найдавніших часів до кінця XVIII століття / Н. Яковенко. – К., 1997. – С. 16.

¹⁸ Домбровський О. Антиподи ранньоісторичних процесів Євразії... – С. 93.

¹⁹ Домбровський О. Ранньоісторичні передумови постання Київської Русі... – С. 123.

²⁰ Пастернак Я. Вказ. праця. – С. 23.

²¹ Chubaty N. The Ukrainian and Russian Conception of the History of Eastern Europe... – P. 10.

²² Телегін Д., Винокур І.С. Археологія України / Д. Телегін, І. Винокур. – К., 1994. – 318 с.

²³ Яковенко Н. Вказ. праця. – С. 16.

²⁴ Домбровський О. Ранньоісторичні передумови постання Київської Русі... – С. 125.

²⁵ Домбровський О. Антиподи ранньоісторичних процесів Євразії... – С. 93.

²⁶ Домбровський О. До питання антропогеографії й геополітики території України в античній добі / О. Домбровський // УІ. – 1976. – Ч. 1-4. – С. 50.

²⁷ Домбровський О. До питання періодизації й термінології ранньої історії України / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 117.

²⁸ Домбровський О. Геродотова Скитія / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 37.

²⁹ Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) / О. Щодра // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: Здобутки і проблеми / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – С. 124.

³⁰ Домбровський О. Геродотова Скитія / О. Домбровський // О. Домбровський. Студії з ранньої історії України. – Львів; Нью-Йорк, 1998. – С. 35-61; Домбровський О. Геродотова Скитія в «Історії України-Руси» М. Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 1968. – Ч. 1-4. – С. 60-68; Домбровський О. Геродотова Скитія у світлі палео-соціологічних дослідів / О. Домбровський // Науковий збірник УВАН на пошану О.

Оглоблина. – Нью-Йорк, 1977. – С. 237-256.

³¹ Домбровський О. Геродот. Четверта книга – Скитія / О. Домбровський // УІ. – 2003. – Ч. 1-5. – С. 350-386.

³² Домбровський О. Геродотова Скитія... – С. 42.

³³ Домбровський О. Північне Причорномор'я в грецькій логографії / О. Домбровський // УІ. – 1971. – Ч. 3-4. – С. 42.

³⁴ Смирнов А. Скифы / А. Смирнов. – М., 1960. – 186 с.

³⁵ Scerbakivskij V. La station geographique de la ville de Gelone d' Herodote / V. Scerbakivskij // Ksiega pamiatkovaku uczczeniu siedemdziesiatej rocznicy urodzin Prof. Dr. Wlodzimierza Demetrykiewicza. – Poznan, 1930. – P. 265-286.

³⁶ Домбровський О. Геродотова Скитія... – С. 53.

³⁷ Домбровський О. До питання періодизації й термінології... – С. 109.

³⁸ Бунятян К.П. Вказ. праця.

³⁹ Там само. – С. 195.

⁴⁰ Домбровський О. Ранньоісторичні передумови постання Київської Руси... – С. 130.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. – С. 131.

⁴³ Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – К., 1991. – Т. 1. – С. 123.

⁴⁴ Домбровський О. Ранньоісторичні передумови постання Київської Руси... – С. 131.

⁴⁵ Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі ранньоісторичних дослідів / О. Домбровський // УІ. – 1985. – Ч. 1-4. – С. 9-33.

⁴⁶ Домбровський О. Проблема антів у Грушевського / О. Домбровський // УІ. – 1991 – 1992. – Ч. 3-4 / 1-2. – С. 218-229.

⁴⁷ Домбровський О. Невдала гіпотеза про походження антів / О. Домбровський // УІ. – 1981. – Ч. 1-4. – С. 200-204.

⁴⁸ Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі... – С. 10.

⁴⁹ Домбровський О. Проблема антів у Грушевського... – С. 219-220.

⁵⁰ Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі... – С. 13.

⁵¹ Домбровський О. Проблема антів у Грушевського... – С. 220.

⁵² Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі... – С. 17.

⁵³ Брайчевський М. Походження Русі / М. Брайчевський // Вибрані твори. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім «KM Academia», 2002. – С. 329.

⁵⁴ Грушевський М. Вказ. праця... – С. 176.

⁵⁵ Брайчевський М. Анти / М. Брайчевський // Вибрані твори. – Нью-Йорк; К.: Видавничий дім «KM Academia», 2002. – С. 412.

⁵⁶ Домбровський О. Проблема антів на сучасному етапі... – С. 16.

⁵⁷ Рыбаков Б. Киевская Русь и древнерусские княжества XII – XIII вв. / Б. Рыбаков. – М., 1983. – 188 с.

---

⁵⁸ Домбровський О. Рання історія Руси-України на сучасному етапі дослідів... – С. 260.

⁵⁹ Домбровський О. До питання схеми ранньої історії України / О. Домбровський // Українська історична наука на порозі XXI століття. – Чернівці, 2001. – Т. 1. – С. 58.

⁶⁰ Там само. – С. 57.

Наталія Гумницька
Львів

ОМЕЛЯН ПРИЦАК – АВТОР ПОКАЗОВОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ГАРВАРДСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

У статті висвітлено постать відомого вченого сходознавця, історика, філолога, лінгвіста, мовознавця, літературознавця, культуролога та педагога Омеляна Прицака. Окремлено окремі віхи його діяльності у Гарвардському університеті, зокрема щодо організації української науки та плекання молоді генерачії вчених-українознавців європейського рівня в США.

Ключові слова: *О. Прицак, Гарвардський університет, Український науковий центр, українознавчі студії, модель академічної української науки.*

The focus of this article is to elucidate the personality of the famous scientist-orientalist, historian, philologist, linguist, literary critic, culture expert and pedagogue Omelian Pritsak. Author also draws individual milestones of O. Pritsak's work in Harvard University, especially the organization of Ukrainian science and cherishing of the young generation of Ukrainists on the European level in USA.

Key words: *O. Pritsak, Harvard University, Ukrainian Science Centre, Ukrainistic Studies, model of Ukrainian academic science.*

«Наука займає в системі культури основне значення,
як її теоретична база, сума досвіду
та джерело натхнення»
Омелян Прицак

***

Постать Омеляна Прицака (1919 – 2006) належить до титанів української та світової науки і культури середини ХХ-початку ХХІ століття.

Світової слави сходознавець, історик, філолог, лінгвіст, мовознавець, літературознавець, культуролог, педагог, автор близько 900 фундаментальних статей і монографій добре знаний у колі спеціалістів-професіоналів, науковців-теоретиків. Одначе другу половину свого насиченого творчого життя (початок 60-х років минулого сторіччя) вчений присвятив організаційним проблемам становлення української науки (гуманітарна сфера), плеканню молоді генерачії